

ԱՐՔՄԵՆԻԿ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

Բ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ Գրականության ինստիտուտ

ՄԻ ՎՐԻՊԱԿԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ*

(Խոնափի, թե՞ Խոնարիս)

Բանալի բառեր – տեքստ, տարրերորցում, վրիպակ, ակադեմիական, հոգեբանություն, ծանոթագրություն, կազմող, հրատարակություն, տարբերակ:

Գրական այնպիսի տեքստը, ինչպիսին Ակսել Բակունցի «քարաքանդակ» բնագիրն է իր լավագույն իրացումներում, պատահականություններ չի ճանաչում, և յուրաքանչյուր տառը երբեմն ուղղակի վճռորոշ դերակատարություն կարող է ունենալ տվյալ պահի, իրադրության, հոգեվիճակի, տեքստային անցման, ամրագրման, դադարի դեպքում:

Այն, որ Ակսել Բակունցն այս կարգի մասնավորություններին մեծ ուշադրություն է դարձրել, նորություն չէ, և լավագույնս երևանվում է Նրա աշխատանոցային ոճի մեջ, բացի այդ, հիմնական մասով վերլուծվել է Սերգեյ Աթաբեկյանի «Ակսել Բակունց. խոսքի և լռության... պոեզիան» մեկագրության բազմաթիվ էջերում¹:

«Խոնարի աղջիկը» պատմվածքը թերևս ամենավերլուծվածն է բակունցյան գլոբալորոշումներից, և հետաքրքիրն այն է, որ Նույնիսկ շարքային ու հերթապահ անդրադարձներում այս պատմվածքի հոգեբանական վիճակները առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել:

Բակունցի ստեղծագործությանը նվիրված՝ գոնե ինձ ծանոթ գրեթե բոլոր անդրադարձներում, «Խոնարի աղջիկը» պատմվածքի հոգեբանական սևեռումներից մեկը պարտադիր առկա է: Հետաքրքիր է, որ խնդրահարույց վրիպակը հենց դրան է վերաբերում և դրա ճշգրտումը կտրուկ փոխում է այդ հոգեբանական իրադրության և՛ ընկալումը, և՛ մեկնաբանությունը: Ուստի, մեջբերեմ նախ այն տեսքով, ինչպես տեղ է գտել Ակսել Բակունցի երկերի ակադեմիական հրատարակության մեջ. «Կողքիս Խոնարին էր: Նրա աչքերում

* Հոդվածն ընդունված է տպագրության 06.03.2020 թ.:

1 Տե՛ս **Սերգեյ Աթաբեկյան**, Ակսել Բակունց. խոսքի և լռության... պոեզիան, Երևան, 2000:

ուրախության ժպիտ կար: Աչքերը փայլում էին սարյակի փետուրների նման սև: Ձեռքը բռնեցի:

- **Խոնարհ...**- Ձայնս դողաց»¹ (ընդգծումը իմն է. - Ա. Ն.):

Պատմվածքի ծանոթագրություններում խոսք անգամ չկա ընդգծված բառի որևէ տարբերություն կամ վրիպակի մասին²: Սա այն դեպքում, երբ հատորը հրատարակության պատրաստած և ծանոթագրությունները կազմած Ռաֆայել Իշխանյանը չափազանց բժախնդիր է նման հարցերի նկատմամբ, և շատ առումներով բացառիկ գիտական ապարատ է ապահովել բալկանյան բնագրերի համար:

Այժմ մեքերեն նույն հատվածն արդեն Ակսել Բակունցի՝ «Հայ դասականների գրադարան» մատենաշարով լույս տեսած երկերի միհատորյակից, որը կազմել է Ա. Քիշոյանը: «Կողքիս Խոնարհն էր: Նրա աչքերում ուրախության ժպիտ կար: Աչքերը փայլում էին սարյակի փետուրների նման սև: Ձեռքը բռնեցի:

- **Խոնարհ...**- Ձայնս դողաց»³ (ընդգծումը իմն է. - Ա. Ն.):

Տրամաբանական է մտածել, որ հատորը կազմողն օգտվել է Բակունցի երկերի ակադեմիական հրատարակությունից, տրամաբանական այն առումով, որ այդպես է պահանջում տեքստաբանության օրենքն ու ոգին⁴: Ուստի, մնում է ենթադրել, որ վրիպակ է գնացել: Բայց խնդիրը բարդանում է նրանով, որ **Խոնարհ** տարբերակը և՛ Նշված ժողովածուից առաջ, և՛ հետո, առկա է բազմաթիվ հրատարակություններում, ժողովածուներում, դասագրքերում, քրեստոմատիկաներում: Ավելին՝ գրականագիտական տարբեր ու-

1 **Ակսել Բակունց**, Երկեր 4 հատորով, հատոր 1, Երևան, 1976, էջ 157:

2 Տե՛ս նույն տեղը, էջ 637-641:

3 **Ակսել Բակունց**, Երկեր, Երևան, 1986, էջ 124: Չավեշտայի է, որ Վիքիպեդիայում, որտեղ թվայնացված է Բակունցի երկերի ակադեմիական հրատարակության առաջին հատորը, կրկին կիրառվել է **Խոնարհ** ձևը: Անհասկանալի է, թե ինչու, երբ տպագիր տեքստում **Խոնարհ** է: Տե՛ս https://hy.wikisource.org/wiki/%D4%BD%D5%B8%D5%B6%D5%A1%D6%80%D5%B0_%D5%A1%D5%B2%D5%BB%D5%AB%D5%AF%D5%A8

4 Մյուս կողմից՝ ցավալի է, բայց փաստ, որ հայ դասական հեղինակների տարաբնույթ ժողովածուներ կազմողները շատ հաճախ օգտվում են այդ պահին ձեռքի տակ եղած կամ մատչելի աղբյուրներից՝ անգոսնելով ակադեմիական հրատարակությունները, որոնցում բնագրերը շատ ավելի կանոնիկ են ու ճշգրտված: Իհարկե, կան նաև բացառություններ. մասնավորապես, Միքայել Նալբանդյանի հայտնի գործերից մեկը՝ «Մեռելահարցունկ» վեպը, նրա վերջին ակադեմիական հրատարակությունում տպագրվել է տպագրական մի շատ եական վրիպակով (հատված է բացակայում և մեկ այլ հատված կրկնվում է), տե՛ս **Միքայել Նալբանդյան**, Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 1, Երևան, 1979:

ստանափրություններում, հողվածներում, մենագրություններում այդ հատվածը հաճախ է ներկայացվել **խոնարփ** ձևով: Եվ վերլուծվել է **ս**-ի գոյության առթած տրամաբանությամբ:

Բակունցի կենդանության օրոք լույս տեսած տարբերակներում առկա է հետևյալ պատկերը: Պատմվածքը «խոնարի աղջիկ» վերնագրով առաջին անգամ լույս է տեսել 1927 թվականին «խորհրդային Հայաստան» օրաթերթի երկու համարում շարունակաբար՝ Ակսել ստորագրությամբ:¹ Այստեղ խնդրահարույց հատվածը հետևյալ տեսքն ունի. «Ես չէի լսում, կողքիս խոնարին էր: Նրա աչքերում ուրախության ժպիտ կար, ժպտից սև աչքերը փայլում էին սարյակի փետուրների պես: Այդ աչքերը, երկու ձիթապտուղ:

Ձեռքը բռնեցի:

- **խոնարփ**,² ձայնս դողաց»: Գրեթե նույն տեսքն ունի հատվածը «Աթևածոր» ժողովածուում³: Արմատապես վերամշակվելով և զետեղվելով 1933-ին լույս տեսած «Սև ցեղերի սերմնացանը» ժողովածուում, պատմվածքում կրկին պահպանվել է **խոնարփ** ձևը:

Հետմահու հրատարակություններում 1938 թվականի «Պատմվածքներ» ժողովածուի փարիզյան հրատարակությունում (էջ 34), Երկերի երևանյան 1955 թվականի հրատարակության մեջ, և այլև, նույն պատկերն է:

Դժվար է միանշանակ պնդել, թե ե՞րբ է սկիզբ առել այս տարընթերցումը կամ վրիպակը, բայց փաստ է, որ **խոնարփ** ձևը համատարած կիրառություն է սկսում գտնել Ակսել Բակունցի՝ «Հայ դասականների գրադարան» մատենաշարով լույս տեսած երկերի միհատորյակի լույս ընծայումից հետո, 1986 թվականից: Սա ինչ-որ տեղ բնական է ընդհանուր հիշողության տեսանկյունից, քանզի սա Բակունցի ամենամեծ տպաքանակով լույս տեսած գիրքն է (51. 000) և ամենից շատն է շրջանառվել: Բակունցի երկերի՝ 1986 թվականից հետո լույս տեսած հրատարակություններում⁴ բացառապես նշված չէ, թե ներկայացվող տեքստերը ինչ հրատարակության հիման վրա են պատրաստվել: Բացառված չէ, որ կազմողները (Շնորհ Դավթյան, Դավիթ Գասպարյան, Սեյրանուհի Գեղամյան և ուրիշներ) հենվել են ակադեմիական հրատարակության տեքստերի վրա, բայց 1986

1 Տե՛ս «խորհրդային Հայաստան», 1927, թիվ 24, 1 փետրվարի, թիվ 25, 2 փետրվարի:

2 «խորհրդային Հայաստան», 1927, թիվ 25, 2 փետրվարի:

3 Տե՛ս **Ակսել Բակունց**, Աթևածոր, Երևան, 1927, էջ 147:

4 Տե՛ս, օրինակ, Երկեր, Երևան, 1999, Ծիրանի փողը, Երևան, 2003, Ընտրանի, Երևան, 2009, Պատմվածքներ, Երևան, 2013 և այլն:

թվականի հրատարակության հիշողությունը **խոնարհ** ձևի կիրառության առումով իր նստվածքը թողել է, քանզի այս բոլոր հրատարակություններում հենց այդ կիրառությունն է:

Այս հրապարակման նպատակը «խոնարհ աղջիկը» պատմվածքի վերը նշված հատվածում **խոնարհ** սխալ կիրառության փոխարինումն է **խոնարհ** ճիշտ ձևով՝ Ակսելի Բակունցի երկերի հետագա հրատարակություններում, ինչպես նաև դրա հենքով՝ պատմվածքի վերլուծության գերծումը հոգեբանական սխալ մեկնություններից: Հարցն այն է, որ «խոնարհ աղջիկը» **բառերով չխոստովանված** սիրո պատմություն է: Սիրո բազմաթիվ ակնարկներ, քայլեր կան պատմվածքում, սակայն այն երբեք չի ասվում խոսքով: Եվ սրա մեջ է պատմվածքի հմայքը: Դեռևս Ռաֆայել Իշխանյանն է նկատել, որ այդ դրվագը պատմվածքի հերոսների «սիրո բարձրակետ»-ն¹ է: Բարձրակետ, որտեղ այնուամենայնիվ, չի արվում ամենավճռական քայլը՝ **չի բառավորվում խոստովանությունը**՝ երիտասարդ ուսուցչին ու խոնարհին հավերժորեն պահելով անեղծ ու անընդհատ կասկածով ուղեկցվող մտատանջությունների մեջ, որ քաղցր ու հավերժական է դարձնում սիրո հուշը: Կիրառելով **խոնարհ** ձևը, մենք ուղղակի փշրում ենք այդ տանջող ու անուշ անուրջը, և խաթարում Բակունցի քարաքանդակ տեքստի կոտ տրամաբանությունն ու հոգեբանական խորքը: Մանավանդ որ՝ խոսքն այստեղ ոչ թե **տարընթերցման**, այլ՝ **վրիպակի** մասին է:

A. H. NIKOGHOSYAN: - INVESTIGATING A TYPO: - The article examines a typo in the story "The Khonarh Girl" by Aksel Bakunts, which has a substantial influence on the psychological developments and correct understanding of the idea behind the narrative. Using different facts, the article proposes the correct way to read the original text.

Key words - text, misreading, misprint, academic, psychology, annotation, compiler, publication, version.

¹ Ռաֆայել Իշխանյան, Բակունցի կյանքն ու արվեստը, Երևան, 1974, էջ 151:

